

A 2012
32754c

ŞİŞİNE

GEZİ

ŞİŞİNE
GEZİ

71

А 2012/32754

БАБАЛАР СӨЗІ

ЖҮЗ ТОМДЫК

Балалар фольклоры

УДК 398
ББК 82.3 (5 Қаз)
Б 12

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының
Фольклортану, әдебиеттану және өнертану секциясының мүшелері:

Қасқабасов С.А. (*төраға*), Қорабай С.С. (*төрағаның орынбасары*),
Жұмасейітова Г.Т. (*жауапты хатшы*), Әзібаева Б.У., Күзембаева С.А.,
Әлібеков Т., Қосан С., Мамыраев Б.Б.

Томды басуға М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының
Ғылыми кеңесі ұсынған

Томның редакция алқасы:

Әлібеков Т. (*жауапты редактор*), Қасқабасов С.А.,
Қирабаев С.С., Қорабай С.С.

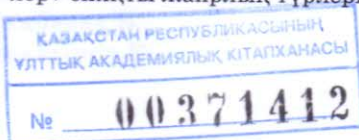
Томды құрастырып, баспаға дайындағандар:

Әлібеков Т., Мүрсәлімова Н.М. (*жауапты шығарушы*)

Б 12 Балалар сөзі: Жүзтомдық. — Астана: «Фолиант», 2011.
Т. 72: Балалар фольклоры. — 440 бет.

ISBN 978-601-271-076-2

«Балалар сөзі» сериясының 72-томына балалар фольклорының
«Бөбектерге арналған өлеңдер», «Сәбилік салт жырлары», «Уату-
алдарқату жырлары», «Маусымдық жырлар», «Арнау-тілек өлеңдері»,
«Балалар өлеңдері: тақпақ, сұрамақ», «Төрт түлік жырлары», «Өтірік
өлеңдер», «Мазақтама», «Ойын фольклоры», «Мақал-мәтелдер»,
«Жаңылтпаштар», «Жұмбақтар», «Балаларға арналған прозалық фольк-
лор» сияқты жанрлық түрлері енгізіліп отыр.

УДК 398
ББК 82.3 (5 Қаз)

ISBN 978-601-271-076-2 (т. 72)
ISBN 9965-619-60-3

© Әдебиет және өнер институты, 2011
© «Фолиант» баспасы, көркемдеу, 2011

МАЗМҰНЫ

Құрастырушылардан	5
Алғы сөз	8

Мәтіндер

I БӨЛІМ. ӘЛПЕШТЕУ ФОЛЬКЛОРЫ

I. Бөбектерге арналған өлеңдер

Бесік жыры (I нұсқа)	41
Бесік жыры (II нұсқа)	41
Бесік жыры (III нұсқа)	42
Бесік жыры (IV нұсқа)	43
Балаға тәрбие өлең шумағы	44
Әлди, әлди, ақ бөпем	45
Әлди, әлди	46
Әлди, балам, әлди-ай	47
Дуай, дуай	50
Бөбегім-ау	51
Бөпешім	52
Жылама, әлди, жылама	52
Бөпешім менің ұға ма?	53
Бұрынғыдай жайың бар ма?	54
Әй-әй, бөпем	54
Бөбек	54
Бөпем-ай	56
Ұлы отан соғысы жылдарындағы бесік жыры	56
Сағыныш	58
Ұйықтай қойшы бөпешім	58
II. Сәбилік салт жырлары	
Бала туғанда	60
Баланы майлап сылағанда	60

Бесікті аластау	60
Бесікке бөлеу	61
Бесіктен шешіп аларда	62
Бала алғаш отырғанда	62
Баланы шақыру	62
Киім кигізгенде	62
Тұсау кесу жыры	63
Тәй-тәй	63
Өс-өс!	64
Ақ білек	64
Тілек өлеңдер	65
III. Уату-алдарқату жырлары	
Уату	68
Ақ бөпем	68
Айналу	69
Құлақ кесу	69
Айналайын баладан	69
Балалар диалогы	70
Айналайын айдан	70
Саусақ санау	70
Саусақ ойыны	71

II БӨЛІМ. ЖЕТКІНШЕКТЕР ФОЛЬКЛОРЫ

I. Маусымдық жырлар

Наурыз тойы	75
Алтын астық — алтын күз	75
Жыл құсын көргенде	76
Тырналар қайтқанда	76
Тырна	76
Күн шыққанда	77
Күн қатты жауғанда	77
Айға	77
Ай туады дөңгелек	77
Жаңбыр жауғанда	78
Желге	78
Қарақұрт	78
Жазда	79
Күзде	79

Қыста.....	79
Тұманға	79
II. Арнау-тілек өлеңдері	
Балыққа	80
Қоян	80
Қасқыр.....	80
Төбет.....	81
Көгершін	81
Торғай.....	81
Қарға	81
Сауысқан	82
Қырғи	82
Кекілік.....	82
Қарлығаш.....	83
Көбелек	83
Мысық	83
Секемен тары	83
III. Балалар өлеңдері: тақпақ, сұрамақ	
Жұлдыздар	84
Кім бұл?	84
Асыл сөз	85
Шұбарым	85
Айгөлек	85
Асық ойнаған азар	85
Шай қайнатып берейін	86
«Тра-лө-лөм!»	86
Ерте-ерте ерте екен	86
Ойнар.....	86
Кедей баланың зары	87
Сұрамақ	
Апам үйіне барамын.....	88
Бақа.....	88
Бұлтқа	89
Ауылың қайда?.....	89
Кім айтар?	89
Кім күшті?.....	90
Түйе, түйе, түйелер (I түрі)	91
Түйе, түйе, түйелер (II түрі)	92
Менің атам.....	93

IV. Төрт түлік жырлары

Бөбектің тілегі.....	95
Төлді қалай шақырады?.....	95
Баласын сүю	96
Мал баққанда	98
Мал атасы	98
Түлік иесінің үлесі	98
Шопан атаға	98
Сексек атаға	99
Зеңгі бабаға	100
Қамбар атаға	101
Ойсыл қараға	101
ЖЫЛҚЫ	102
Торы құлын	103
Торпақ	104
Қой.....	105
Ешкі	105
Шопан ата сөзі	106
Түлікті құрметтеу	106
Түліктің пайдасы	106
Айтақтау	106
Түйе ойнақтаса	107
ЖЫҒЫЛҒАНДА	107
Тайға міндім	107
Жолаушы	108
Қасқырдың қойшыларға айтқаны	108
Иесі мен сиырдың айтысы	108
Ешкі мен қойдың айтысы.....	109
Төрт түліктің кеңесі	110
V. Өтірік өлеңдер	
Өтірік өлең.....	111
Тазшаның өтірік өлеңдері	113
Суайттың өтірік өлеңдері	118
Айға жеттім зымырап.....	119
Айды әкелдім	120
Мұз тамақ	120
Шыбын	120
Бүркіт	125
Кірпікшешен	126

VI. Мазақтама

Тоңғақ.....	128
Кетік.....	128
Кетік балаға.....	128
Таз балаға.....	129
Асық-ай.....	129
Асан жақсы баласың.....	129
«Р»-ды айта алмайтын балаға.....	129
Сүйімжан.....	130
Жылауық.....	130
Ойнамасаң, ойын бақ.....	130
Күлдірген.....	131
Тентек бала.....	131
«Бүгінгі астан түстегі».....	131
«Берекесіз Жаңабай».....	132
Алдаушы.....	132
Бауырсақ.....	132
Шұбыртпалы.....	132
Самовар.....	132
Ол кім?.....	133
Әдепсіз балаға.....	133
Тәжікелесу.....	133
Сан өлең.....	134
Қыздар.....	134
Аппақжан.....	135
Домбырам басы долана.....	135
Домбырам басы ырғайды.....	136

III БӨЛІМ. ОЙЫНДЫҚ ФОЛЬКЛОР

I. Ойын және поэзия

Малақай тастамақ.....	139
Ақ сүйек.....	139
Мырыш ойыны.....	140
Жеребе қалай тасталады.....	140
Ойын басқарушыны қалай сайлайды?.....	141
Қасқырқақпан.....	142
«Соқыр теке» (I түрі).....	143
«Соқыр теке» (II түрі).....	143
«Соқыр теке» (III түрі).....	144

«Соқыр теке» (IV түрі)	145
Соқыр теке.....	146
Бурақотан.....	147
Ай керек.....	147
Ақбұзау.....	147
«Біз де» (I түрі)	148
Біз де (II түрі)	149
Өріп таңдау	150
Қалай айтуды білемін.....	151
Ұшты-ұшты	154
Шымбике	155
«Сен тұр, сен шық!»	156
Тауқырайдан.....	157
Қуыр-қуыр қуырмаш	158
Асау мәстек.....	159
«Көгі гөк»	160
«Үй артында қол ағаш»	161
Ақ сүйек.....	162
Марламқаш.....	162
Ақ серек, көк серек	163
Айқұлақ.....	164
Арқан тарту	165
Ептілік	165
Алақан соқпақ.....	166
Қазан доп.....	166
«Қыз доп» ойыны.....	167
«Жүгірме доп».....	167
«Бөлләй!».....	168
«Теңге ілу»	169
Ортаға түспек	169
Қара құлақ	170
«Етек-етек».....	170
Мысық пен тышқан.....	170
Дәл басу.....	171
Даусынан біл.....	171
Күшің жетсе, үзіп кет	172
Жаңылма	172
Байқап қал!.....	172
«Батыр»	173

II. Ойын өлеңдер

Қаламақ (I түрі)	174
Қаламақ (II түрі)	174
Қаламақ (III түрі)	175
Қаламақ (IV түрі)	175
Қаламақ (V түрі)	175
Қаламақ	176
Қаламақ	177
Ірімшік, ірімшік	177
Тоқтышақ ойыны (қаламақ)	178
Кім керек? (қаламақ)	178
Ақ серек, көк серек	178
Ақ сандық, көк сандық	179
Жасырынбақ	179
Көз қарасу ойыны	180
Ойыннан шығу	180
Соғыс ойыны кезінде	180
«Серік-серік» ойынына айтылатын өлең	180
Қаламақ	177
САНАМАҚ (I түрі)	182
Санамақ (II түрі)	182
Санамақ (III түрі)	183
Саусақ санау ойыны	183
Сан ішінде кім ұтты?	184
Ойлап тап	185
Түлкішек	185
Тұрмыстық білімдерге қызығу құмарлану, лөззаттану жөніндегі жырлар	185

III. Айтыс ойыны

Балалар айтысы	187
Қыз бала мен ұл баланың айтыс ойыны	188
Сан айтысы	189
Бала мен шілдің айтысы	189

IV. Мақал-мәтелдер

Өнер-білім туралы	194
Тәлім-тәрбие, үлгі-өнеге туралы	198
Ынтымақ — бірлік туралы	205
Үй-іші, отбасы туралы	206
Жақсылық, жамандық, достық, қастық туралы	212

Тіл өнері туралы	214
Батырлық, ерлік туралы	216
Адам және оның қасиеттері туралы	219
Еңбек пен кәсіп туралы	221
V. Жаңылтпаштар	225
VI. Жұмбақтар	
Білім, техника, тұрмыстық заттар	229
Табиғат туралы	234
Өсімдіктер жайында	235
Хайуанаттар, құстар, жәндіктер	239
Адам туралы	244

IV БӨЛІМ. БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ПРОЗАЛЫҚ ФОЛЬКЛОР

Ертегілер

Шыңғыс ханның жұмбағы	249
Қырық өтірік	251
Ұр, тоқпақ!	263
Алтын балта	265
Құлақ	266
Аңқау	268
Сыншы бала	269
Үш жалқау	269
Сылтаушыл	269
Әже мен немере	270
Зеректік	270
Еңбекпен ел көгерер	271
Екі жалқау	272
Олақ қыз	272
Кісі мен қиқар бала	273
Суайт бала мен қарт	274
Жалқау немере	275
Қайырымды қоян	276
Арыстан мен түлкі	278
Қара Қашқынбай	278
Тоқты қошқар, бұзау бұқа, лақ теке	280
Жолбарыс пен тышқанның достығы жайында	283
Жыл басына таласқан хайуанаттар	284
Түлкі мен құмыра	285
Түлкі, тасбақа және кене	285

Қотыр торғай.....	286
Бес ешкі	288
Сауысқан мен көкек	291
Ақсақ құла	291
Тау мен қаңбақ	292
Құмырсқа қанағаты	293
Қасқыр мен кірпі	294
Қырғи мен бөктергі	294
Батыл есек	295
Ақ тиін мен қасқыр	298
«Сымбатты» сиыр жайлы хикая	299
Түлкі мен қоян	299
Бір өгіз	300
Көк кештер балапаны	301
Түлкі мен тырна	302
Ақымақ қасқыр	302
Күшік пен мысық	303
Түйе, арыстан, қасқыр және түлкі	304
Түлкі мен қырғауыл	309
Мақұлық	310
Қу түлкі	311
Қожанасыр, Алдар көсе және Шайтан	312
Жалғыз көзді дәу	313
Қарамерген	314
Аңқау қасқыр мен қу түлкі	314
Сегіз ағаш	315
Қар мен күннің күресі	317
Ақылсыздың ажалы	318
Сылдырмақты көжек	321
Қырмызы қыран	322
Үш тымақ	324
Түлкінің түсі	327
Бозінген	327
Кім күшті?	336
Бөдене мен түлкі	337
Түлкі мен маймыл	338
Түйе, арыстан, қасқыр, түлкі, бөдене	340
Түлкі, қойшы, аю	342
Қыдыр, бақ және ақыл	344

Ат бағушы құл.....	346
Сүлеймен мен диханшы	349
Торғай мен адам.....	352
Ақыл, ғылым, бақыт	352
Ханды сөзбен жеңген әйел.....	353
Ғажайып бау	353
Тазша бала	359

II. Қожанасыр әңгімелері

Қожанасыр мен оқытушы	362
Бетпе-бет келген өзінен көрсін	362
Есек үйде емес	362
Ағамның көңілін аулап.....	363
Төрттен төрт алса не қалады?.....	363
Арман	363
Қожанасыр аттан құлағанда.....	364
Кім үлкен?	364
Күлкі мен көз жасы	364
Қожанасыр мен әкесі.....	366
Балгер мен қасашшы туралы.....	367
III. Бала тілі—бал	372

Ғылыми қосымшалар

Томға енген мәтіндерге түсініктеме	381
Мәтіндерде кездесетін тарихи есімдер	405
Сөздік	408
Жер-су атаулары	410
Томға енген мәтіндерді жырлаушы, айтушы нәм жинаушылар туралы мәлімет	412
Шартты қысқартулар	413
Пайдаланылған әдебиеттер	414
Резюме	421
Summary	424